

Alkoholin kulutus ja köyhäinapu 1900-luvun alun Helsingissä

Eeva Pyörälä

Alkoholikysymys Suomessa 1900-luvun alussa

1800-luvun loppu ja 1900-luvun alku olivat Suomessa kiivasta alkoholikeskustelun aikaa. Keskustelua käytiin laajalti sanomalehdissä ja raittiushenkisissä yhdistyksissä. Yhteyksiä nähtiin erityisesti kaupungistumisen, teollistumisen ja juoppouden välillä. Alkoholikeskusteluun osallistujat olivat vakuuttuneita siitä, että kaupunkien työläisperheiden ongelmien perimmäiset syyt olivat viinassa (Haapala 1986, 167).

Aikalaisten lehtikirjoitusten mukaan alkoholiongelmien olivat voimakkaasti kärjistyneet vuosisadan vaihteen Suomessa. Näin ei kuitenkaan ollut asian laita. Alkoholiooloja leimasi Suomessa tänä ajankohtana kolme piirrettä: 1) alkoholijuomien kulutus oli laskussa, 2) alkoholisenteet olivat selvästi kiristyneet, ja 3) alkoholikysymyksen hahmottamiseksi oli kehittynyt uusi tieteellinen lähestymistapa (Peltonen 1988, 17—18).

Alkoholijuomien kulutustason muutoksista Suomessa ei ole saatavissa pitkiä aikavälejä koskevia tietoja. Oletettavasti alkoholijuomien kulutus oli kuitenkin Suomessa Norjan (Brun-Gulbrandsen 1988, 15) ja Ruotsin (Magnusson 1986, 4) tavoin laskusuunnassa 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa ja saavutti pohjalukemansa 1920- ja 1930-luvulla, minkä jälkeen kulutus jälleen kääntyi nousuun. Alkoholien kulutuksen laskua selittänevät osaltaan kotipolton kieltäminen (1866), erilaiset alueittaiset alkoholijuomien vähittäismyyntiä ja aniskelua koskevat rajoitukset (Åström 1956, 278—285) sekä siirtyminen maalaiselämää ja käsityöläisyyttä kurinalaisempaan tehdastyöhön, jonka myötä työntekijöiden alkoholien käyttö keskittyi viikonloppuun, työajan ulkopuolelle (Haapala 1986, 167).

Alkoholiasenteiden kiristymiseen syyt eivät siis löydy alkoholiongelman reaalisesta kasvus-

ta. Raittiusliikkeellä oli osittain omia alkoholioiloista täysin riippumattomia motiiveja. Irma Sulkunen on luonnehtinut 1880-luvun lopulla nopeasti kansanliikkeeksi kasvanutta raittiusliikettä Suomen työväenliikkeen keskeiseksi esivaiheeksi (Sulkunen 1986, 260—278; Sulkunen & Alapuro 1987, 142—156). Samalla alkoholisenteet radikalisoituivat raittiusliikkeessä, ja liike omaksui päätavoitteekseen vaatimuksen ehdottomasta kieltolaista, joka hyväksyttiin eduskunnassa heti ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan kokoonnuttua vuonna 1907.

Alkoholikysymystä alettiin hahmottaa vuosisadan vaihteessa uudella tieteellisellä tavalla. Alkoholien vastaisessa taistelussa otettiin tällöin käyttöön moralisoivien asenteiden tueksi tilastollisten tutkimusten tulokset alkoholihaitoista. Tieteelliseen keskusteluun osallistujat, kuten Juho Kantele (1900 ja 1903) ja Matti Helenius (1902), olivat oletettavasti tietoisia siitä, että alkoholijuomien yleinen kulutustaso oli Suomessa moniin muihin maihin verrattuna varsin alhainen. Huomio kiinnitettiin tällöin joidenkin kansanosien, erityisesti työväestön, juomiseen sekä juomisen ja erilaisen ”sosiaalirikollisuuden” välisiin yhteyksiin. Työväestön alkoholien kulutuksen pyrittiin tilastollisesti todistamaan olevan suorassa yhteydessä yhteiskunnallisiin ongelmiin. Syy- ja seuraussuhteet tosin tulkittiin lähinnä siten, että alempien kansanosien ylettömänä pidetty juominen oli keskeinen syy köyhyyteen, siveelliseen rappeutumiseen, rikollisuuteen, tautisuuteen, ennenaikaisiin kuolemiin ja jopa taloudellisen tuotannon vähenemiseen (Voionmaa 1925, 22—25).

Juoppous ja hyväntekeväisyys

Tarkastelen tässä tutkimuksessa köyhyyden ja alkoholien kulutuksen välistä yhteyttä 1900-luvun alun Helsingissä tarkkaan rajatun ai-

neiston valossa. Aineistona olen käyttänyt asiakirjoja, jotka Yhdistys hyväntekeväisyyden järjestämiseksi (Föreningen för välgörenhetens ordnande) laati niistä kotitalouksista, jotka hakivat yhdistykseltä ensimmäistä kertaa avustusta vuosina 1903 ja 1904.

Yhdistys hyväntekeväisyyden järjestämiseksi perustettiin vuonna 1892 toimimaan kaupungin hyväntekeväisyystoiminnan keskusjärjestönä. Yhdistys otti käyttöön uudet tarkkarajaiset periaatteet Helsingin avustus- ja huolto-työssä ja pyrki lopettamaan suunnittelemattoman ”almujen jakamisen, joka oli vain edistänyt ammattikerjuuta ja muuta pyytämistä” (Åström 1956, 274). Yhdistykselle perustettiin keskustoimisto, jossa pidettiin kirjaa avunantajista ja heidän elinolojensa kehityksestä. Varsinaisen toimintansa se aloitti vuonna 1893, ja asiakirjoja kertyi lähes 7 000.

Tutkittaessa Helsingin köyhälistön elinoloja yhdistyksen laatimien asiakirjojen pohjalta on otettava huomioon seuraavat aineistoon liittyvät piirteet ja rajoitukset. Keskeinen rajoitus on se, että kyseisen yhdistyksen toiminta, lähinnä raha- ja tarvikeavustukset, ei kata Helsingin koko köyhäinhuoltoa. Muun muassa laitoshoido ja sijoitushoido kuuluivat muiden organisaatioiden alaisuuteen (Åström 1956, 274).

Aineistolle on leimaa-antavaa se, että asiakirjoja keränneet yhdistyksen tarkastajat olivat lähinnä ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvia naisia. Sven-Erik Åströmin mukaan ainakin toiminnan alkuvaiheissa yhdistyksen jäsenet olivat ensisijaisesti kaupungin ”seurapiireistä” eli yläluokasta, kun taas joidenkin muiden yhdistysten ytimen muodostivat keskiluokkaiset naiset (Åström 1956, 275). Asiakirjat heijastavat voimakkaasti aineiston kerääjien, yläluokkaisten naisten, omaa asennetta juomiseen, erityisesti työväestön ja alempien kansankerrosten juomiseen.

Aineiston käsittelyssä on otettava huomioon myös se, että asiakirjojen tiedot köyhistä kerättiin kotitalouksittain eikä henkilöittäin. Hakijana oli useimmiten perheen äiti, joka antoi tiedot koko perheestä. Tämän lisäksi yhdistyksen tarkastajat kävivät tarkastuskäynneillä hakijoiden kotona. Asiakirjat sisältävät myös tietoja asunnossa asuvista vuokralaisista, hyrylâisistä, sekä huoneenvuokraajista.

Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian laitoksen tutkimusharjoituskurssi keräsi keväällä 1988 kvantitatiivista ja kvalitatiivista tietoa sisältävän aineiston yhdistyksen asiakirjoista, joiden ensimmäinen merkintä on vuodelta 1903 tai 1904. Asiakirjoja kertyi yhteensä 491. Suurin osa kerätyistä tiedoista pyrittiin saattamaan koodattavaan muotoon. Täten tiedot köyhien sukupuolesta, siviilisäädystä, perheoloista, asuinpaikasta, asuinoloista, sosiaaliluokasta, veloista ja saaduista avustuksista koskevat poikkileikkauksen omaisesti vain vuosia 1903 ja 1904 eli ajankohtaa, jolloin hakijat ensi kertaa hakivat köyhäinapua. Juomista koskevat tiedot on sen sijaan koottu koko siltä ajalta, jolloin köyhät olivat yhdistyksen avustuksen piirissä eli vuosista 1903 ja 1904 lähtien aina jopa kansalaissotaan saakka. Juomista koskeva aineisto on täten pitkittäisleikkaus köyhien alkoholin käytöstä koko sinä ajanjaksona ja antaa laajemman kuvan juomisen paikasta köyhäinapua hakeneiden elämäntavassa vuosisadan alun Helsingissä.

Raittiit ja juomarit aineiston valossa

Köyhäinavustusta hakevien alkoholin käyttö on ollut Yhdistyksen hyväntekeväisyyden järjestämiseksi tarkastajien erityisen kiinnostuksen kohteena. Asiakirjoista 52 %:ssa on alkoholin käyttöön liittyvä joko raittiutta tai juomista koskeva maininta. Koska asiakirjoista sai sellaisen vaikutelman, että hakijoiden alkoholin käyttö oli tarkastajien erityishuomion kohteena, ja tietoja aiheesta kerättiin myös naapureilta, vuokranantajilta ja jopa poliisilta, voidaan olettaa, että niissä tapauksissa, joissa mainintaa juomisesta ei ollut, koko kotitalous oli todettu raittiiksi, vaikka sitä ei ollut kirjattu asiakirjaan.

Raittiiden kotitalouksien osuus aineistosta oli hyvin suuri. Kotitalouksista 64 %:ssa ei asiakirjojen mukaan kukaan juonut (ks. taulukko 1). Raittiisiin voidaan vielä laskea ne vajaa 2 % kotitalouksista, joissa joku oli juonut aiemmin, mutta sittemmin lopettanut. Raittiiden kotitalouksien osuus oli täten kaksi kolmasosaa avustusta hakeneista. Vain kolmasosassa kotitalouksista joku käytti alkoholia.

Juomarit on aineistossa luokiteltu kolmeen luokkaan: 1) Juo jonkin verran -luokkaan kuu-

Taulukko 1. Kotitalouksien alkoholin kulutus köyhäin-apua ensi kertaa vuosina 1903 ja 1904 hakeneiden helsinkiläisten keskuudessa koko avustusajanjaksona

alkoholin kulutus	kotitalouksia	
	lkm	%
joku on juonut aikaisemmin kukaan ei juo	8	2
joku juo jonkin verran	312	64
joku juo runsaasti	69	14
kotitaloudessa on ongelmajuomari juomisen aste ei ole luokiteltavissa	69	14
	28	6
	5	1
yhteensä	491	101

luivat ne tapaukset, joissa mainittiin, ettei joku perheenjäsen ollut raitis ("är ej nykter") tai että joku heistä joi ("han/hon dricker"). Näitä satunnaisjuomareita oli koko aineistossa 14 %:ssa kotitalouksista. 2) Juo runsaasti -luokkaan kuuluivat ne tapaukset, joissa mainittiin toistuvasti jonkun perheenjäsenen juomisesta ja annettiin ymmärtää juomisen olevan runsasta ("han/hon är en stor drinkare"). Kotitalouksia, joissa joku joi runsaasti, oli koko aineistossa 14 %. 3) Ongelmajuomareiden luokkaan kuuluivat ne tapaukset, joissa juominen oli kontrolloimatonta ja aiheutti ongelmia yksittäiselle hakijalle tai juomarin perheelle. Ongelmajuomareita oli 6 %:ssa koko aineiston kotitalouksista.

Asiakirjojen kerääjät ja kotikäyntejä tekevät tarkastajat kirjasiivat tarkkaan sen, ketkä perheenjäsenet joivat. Seuraavat tiedot perheen sisäisesti juomisesta koskevat kotitalouksista sitä vajaan kolmasosaa, jossa joku käytti alkoholiuomia.

Sukupuoleltaan alkoholin kuluttajat olivat pääasiassa miehiä. Kotitalouksissa, joissa joku joi, juomari oli 72 %:ssa tapauksista yksin mies ja 20 %:ssa tapauksista yksin nainen. Kotitalouksista, joissa alkoholia käytettiin, juomareina olivat 9 %:ssa sekä mies että nainen.

Perheessä yleisin juomari oli perheen isä. Niistä tapauksista, joissa perheessä joku joi, juomari oli 71 %:ssa perheen isä. Juomari oli perheen äiti 16 %:ssa tapauksista. Sekä perheen isä että äiti joivat 5 %:ssa tapauksista. Lapset joivat 5 %:ssa niistä perheistä, joissa joku kotitaloudessa joi. Vanhempien ja lasten

yhdessä juominen oli erittäin harvinaista ja rajoittui vain muutamaaan tapaukseen. Pari mainintaa on myös tapauksista, joissa hyyryläinen tai huoneenvuokraaja joi.

Tapauksissa, joissa jompikumpi tai kummatkin vanhemmat joivat, oli satunnainen "jonkin verran" -juominen yleisin juomisen aste. Alkoholia käyttävistä vanhemmista 40 % joi jonkin verran, 37 % heistä joi runsaasti, ja 17 % voidaan luokitella ongelmajuomareiksi. Vanhemmat olivat lopettaneet juomisen 5 %:ssa tapauksista.

Tapauksia, joissa lapset joivat, oli vähän, joten tilastollisten johtopäätösten tekeminen saattaa olla uskaliaista. Kiinnostavaa on kuitenkin se, että kahdessa kolmasosassa tapauksista, joissa lapset joivat, he sijoittuivat runsaasti juovien luokkaan. Ongelmajuomareita ei lasten joukossa ollut lainkaan.

Köyhäinapua hakevien raittiudessa ja juomisen yleisyydessä oli selviä siviilisäätyjen välisiä eroja. Ilmeisesti muita raittimpia olivat naimattomat naiset (85 %) ja leskinaiset (79 %), ja vähiten raittiita olivat eronneet miehet (40 %).

Eronneiden miesten juominen jakautui tasaisesti eri juomariluokkien välillä. Eronneista miehistä 20 % joi jonkin verran, 20 % joi runsaasti ja 20 % edustaa ongelmajuomareiden luokkaa. Ongelmajuomareiden osuus onkin suurin juuri tässä ryhmässä.

Naimattomien miesten juomisessa painottuu runsaasti juovien osuus. Runsaasti juovia naimattomia miehiä oli aineistossa 30 %, kun taas ongelmajuomareita oli vähän, vain 4 % naimattomista miehistä.

Aviomiehistä 46 % oli raittiita, 19 % joi jonkin verran, 19 % joi runsaasti ja 16 % oli ongelmajuomareita. Avioavaimojen joukossa raittiita oli enemmän (60 %), jonkin verran juovia yhtä paljon kuin aviomiehissä (20 %), runsaasti juovia oli vähemmän (13 %), samoin ongelmajuomareita (7 %).

Runsas juominen oli yleistä erityisesti kahdessa yksin elävien miesten ryhmässä: eronneiden ja naimattomien miesten. Ongelmajuominen oli yleisintä eronneiden miesten ja aviomiesten keskuudessa. Naisilla yksin eläminen on tämän aineiston valossa useimmiten johtanut raittiuteen. Naimattomat naiset ja lesket olivat selvästi raittimpia kuin avioavaimot.

Aineiston ammattiryhmittäinen tarkastelu on naisten kohdalla ongelmallista. Suurin osa köyhäinapua hakeneista naisista on määritelty ammatiltaan kotirouviksi tai leskiksi. Kodin ulkopuolella työssä käyvien naisten osuus on aineistossa hyvin pieni. Täten naisten työ sijoittui ensisijaisesti kotitalouden piiriin, eikä siihen pystytty käyttämään samoja luokituksia kuin miesten työhön, joka voidaan määritellä melko tarkasti ammattiryhmän ja ammattitaidon perusteella.

Kodin hoidon lisäksi monilla kotirouvilla oli epäsäännöllisiä tuloja käsintöistä, siivouksesta ja pyykinpesusta. Nämä työt toivat perheelle lisätuloja ja olivat työttömyysaikoina perheen perustuloja. Leskien tapauksessa näiden epävirallisten töiden määrä yleensä kasvoi ja niistä tuli perheen perustoimeentulon tärkeä osa köyhäinavun ja lasten mahdollisten tulojen lisäksi.

Aineistossa on vaikea rajata erikseen kotirouvia ja leskiä. Osa kotirouvista leskeytyi vuosien 1903 ja 1904 jälkeen ja heidän juomistaan koskeva aineisto saattaa koskea heidän leskeytymisensä jälkeistä aikaa. Täten kotirouvia koskeviin arvioihin sisältyy myös vuosien 1903 ja 1904 jälkeen leskeytyneitä naisia koskevia tietoja.

Naisista raittiimpina ryhminä erottuivat palveluammateissa toimivat (86 %) ja ulkotyöläiset (86 %), tosin näiden ryhmien osuus koko aineistosta on kovin vähäinen. Leskistä raittiita oli 78 %. Leskistä joi jonkin verran 9 %, runsaasti 10 % ja ongelmajuomareita oli 3 %. Naisista yleisimmin alkoholia käyttivät kotirouvat, joista 10 % oli ongelmajuomareita. Kotirouvista raittiita oli 57 %, jonkin verran joi 20 % ja runsaasti 14 %.

Miehistä raittiimpia olivat käsityöläiset (66 %). Jonkin verran juovien luokkaa edustivat yleisimmin ammattitaidottomat työläiset (20 %). Runsaampaan ja ongelmia aiheuttavaan juomiseen olivat taipuvaisimpia ammattitaitoiset työläiset, joista lähes kolmasosa kuului runsaasti juoviin (19 %) tai ongelmajuomareihin (12 %).

Miesten kohdalla ammattitaitoinen ja luultavasti myös korkeampaa palkkaa nauttinut työväki joi muita ammattiryhmiä yleisemmin. Runsaasta juomisestaan perinteisesti kuuluisat käsityöläiset (Haapala 1986, 167) osoittautuivat sen sijaan varsin raittiiksi joukoksi.

Kaupunginosien väliset erot alkoholin kulutuksessa

Vuosisadan vaihteen Helsinkiä koskevissa keskeisissä töissä, Heikki Wariksen Pitkängsillan pohjoispuolen työläiskaupunginosien syntyä koskevassa tutkimuksessa (Waris 1932 ja 1934) sekä Sven-Erik Åströmin Helsingin murrosvaiheita käsittelevässä historiallisessa esitteilyssä (Åström 1956), on mainintoja kaupunginosien välisistä eroista alkoholin kulutuksessa. Näiden töiden mukaan alkoholijuomien runsas ja jopa yletön käyttö oli tällöin keskittynyt Helsingissä työläiskaupunginisiin, erityisesti Pitkängsillan pohjoispuolen uusiin työläiskaupunginisiin.

Heikki Waris teki johtopäätöksensä alkoholin kulutuksen vaihtelusta kaupungin eri osien välillä vertaamalla raastuvanoikeudessa vuosina 1900 ja 1901 käsiteltyjen juopumusrikosten rikoksentehtäjöiden asuinsoitteita. Wariksen mukaan juopumusrikoksen tekijöitä oli Pitkängsillan pohjoispuolella selvästi enemmän kuin keskustan kaupunginosissa. Korkeimmat suhdeluvut löytyivät kaukaisimmilta seuduilta, kuten Hermannista, Toukolasta ja Vallilasta.

Wariksen antama kuva väkijuomien ylettömästä käytöstä Pitkängsillan pohjoispuolella tulee kyseenalaiseksi, kun tarkastellaan kaupunginosien välisiä eroja alkoholijuomien saatavuudessa vuosisadan vaihteen Helsingissä. Pitkängsillan pohjoispuolella sijaitsevat työläiskaupunginosat olivat nimittäin tässä suhteessa huomattavasti huonommassa asemassa kuin muut kaupunginosat. Helsingin silloinen alkoholipolitiikka tähtäsi alkoholijuomien anniskelu- ja vähittäismyyntipaikkojen lukumäärän asteittaiseen rajoittamiseen. Nämä rajoitukset koskivat erityisesti Pitkängsillan pohjoispuolen työläiskaupunginosia.

1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä alkaneet alkoholipoliittiset toimenpiteet rajoittivat aste asteelta alkoholijuomien saatavuutta Pitkängsillan pohjoispuolella. Anniskeluoikeudet lakkautettiin alueella vuonna 1884, minkä jälkeen lähes kaikki kaupungin lailliset kapakat sijaitsivat suhteellisen ahtaalla alueella kaupungin keskustassa (Åström 1956, 236). Vähittäismyyntin rajoitukset etenivät seuraavasti: Ensin lakkautettiin paloviinan myynti Pitkängsillan pohjoisenpuoleisissa kaupunginosissa.

Taulukko 2. Kotitalouksien alkoholin kulutus eri kaupunginosissa¹ köyhäinapua ensi kertaa vuosina 1903 ja 1904 hakeneiden helsinkiläisten keskuudessa koko avustusajanjaksona

alkoholin kulutus	Kruunun- haka	Kluuvi	Kamppi	Punavuori	Ullan- linna	Etu-Töölö %	Kallio	Alppi- harju	Sörnäinen	Hermanni	Vallila
joku on juonut aikaisemmin	—	—	2	2	5	4	1	—	—	—	—
kukaan ei juo	82	90	66	62	55	73	66	77	74	52	36
joku juo jonkin verran	12	—	12	22	18	12	14	—	5	12	27
joku juo runsaasti	6	10	12	10	14	12	17	18	21	18	27
kotitalou- dessa on ongelma- juomari	—	—	8	3	9	—	2	6	—	18	9
yhteensä tapauksia	100 17	100 10	100 91	99 87	101 22	101 26	100 94	101 17	100 19	100 60	99 11

¹ Tarkastellaan vain niitä kaupunginosia, joissa köyhäinapua hakeneita oli vähintään kymmenen.

Sen jälkeen kiellettiin värjätyn viinan myynti alueella (Waris 1934, 70—71). Lopulta kesäkuun alussa 1903 alkoholijuomien myyntikielto Pitkäsillan pohjoispuolella ulotettiin myös olueen (Waris 1934, 72). Näin ollen pohjoisen uusista työläiskaupunginosista tehtiin Helsingin sisällä raittiusvyöhyke, jolla alkoholijuomien anniskelu ja vähittäismyynti oli kokonaan kielletty (Åström 1956, 282).

Näiden havaintojen jälkeen on kiinnostavaa tarkastella kaupunginosien välisiä eroja alkoholin kulutuksessa köyhäinapua hakeneiden muodostaman empiirisen aineiston valossa. Aineistohan koskee ajankohtaa, jolloin alkoholipoliittiset rajoitukset tulivat tiukimmillaan voimaan Pitkäsillan pohjoispuolella.

Yleisilmeeltään köyhäinapua hakeneet helsinkiläiset olivat paria poikkeusta lukuun ottamatta eri kaupunginosissa varsin raittiita, ja alkoholin kulutus oli eri kaupunginosissa melko samankaltaista (ks. taulukko 2). Tämän aineiston valossa raittiimpia kaupunginosia olivat Kluuvi ja Kruununhaka. Köyhäinapua

hakeneista kotitalouksista 90 % oli raittiita Kluuvissa ja 82 % Kruununhaassa. Huomatavan raittiita olivat myös Alppiharju ja Etu-Töölö sekä yllättävää kyllä huonomaineinen Sörnäinen, joissa raittiita oli noin 75 % köyhäinavun hakijoista. Kalliossa, Kampissa ja Punavuorella raittiita hakijoita oli noin kaksi kolmasosaa. Vähiten raittiita olivat Hermanni (52 %) ja erityisesti Vallila (36 %).

Runsaasti alkoholia käyttäviä oli selvästi eniten Vallilassa (27 %). Sörnäisissä, Hermannissa, Alppiharjussa ja Kalliossa runsaasti juovia oli noin 20 %. Ongelmajuomareita oli muita kaupunginosia selvästi enemmän Hermannissa (18 %).

Heikki Wariksen antama kuva alkoholijuomien ylettömästä käytöstä Pitkäsillan pohjoispuolella ei tämän aineiston pohjalta saa täyttä vahvistusta. Pitkäsillan pohjoispuolen työläiskaupunginosista Kallio, Alppiharju ja Sörnäinen osoittautuivat hyvinkin raittiiksi. Ne eivät poikenneet erityisesti kantakaupungin työläiskaupunginosista, Kampista ja Punavuorelta.

resta, eivätkä myöskään Ullanlinnasta tai Etu-Töölöstä. Kaukaisemmissa kaupunginosissa, Hermannissa ja Vallilassa, juominen kuitenkin oli, kuten Waris totesi, melko runsasta.

Kelvolliset ja kelvottomat köyhäinavun hakijat

Aineistosta kerättiin edellä esiteltyjen juomisen yleisyyttä koskevien tietojen lisäksi kaikki juomista koskevat kommentit vuodesta 1903 ja vuodesta 1904 lähtien. Näitä kommentteja tarkastellessa nousevat ylikorostettuun asemaan aineiston runsaimmin juovat hakijat. Raittiista kotitalouksista ei ole joko lainkaan juomista koskevaa mainintaa tai niistä mainitaan erityisesti, ettei kukaan juo.

Raittius on oletettavasti ollut melko keskeinen peruste köyhäinavun antamiseen. Kaikista hakijoista 37 % jäi ilman apua tai heidän avustustaan lykättiin. Lähes puolessa näistä tapauksista (48 %) oli tarkastuksissa havaittu jonkun kotitaloudesta käyttävän alkoholia. Tyypillinen maininta yhdistyksen asiakirjoissa ”kelvollisesta” köyhäinavun hakijasta, jolle apua myös annettiin, oli seuraavanlainen: ”Hän on raitis, kunnollinen ja työteliäs, mutta avun tarpeessa.” Yhdistys siis pyrki kanavoimaan köyhäinapua ”kunnon” köyhille, ja keskeinen piirre köyhien kunnollisuuden määrittämisessä oli raittius.

Asiakirjoissa alkoholin käyttö oli erityishuomion kohteena. Osittain maininnat juomisesta on myös tulkittava tietojen kerääjien ja heidän käyttämiensä tiedonlähteiden, lähinnä nykyisten ja entisten naapureiden sekä huoneenvuokraajien, asenteiksi. Useasti toistuva esimerkki juomiseen kohdistuvasta asenteellisuudesta on venäläissyntyisten hakijoiden juomisen erityinen tarkkailu. Kun venäläissyntyinen köyhä haki köyhäinapua, häneen kohdistuivat voimakkaat epäilykset, vaikka mitään ilmitodistusta hänen alkoholin käytöstään ei pystytty löytämään.

Toinen esimerkki asenteellisuudesta on leskien ja leskeytyneiden naisten alkoholin käytön erityinen tarkkailu. Leskeytyminen oli vuosisadan vaihteen Helsingissä hyvin keskeinen köyhyysloukkuun putoamisen syy. Perhettä ei kyetty elättämään pelkällä käsityöllä ja pyykinpesulla, joten köyhäinavustusten saaminen oli

leskille usein välttämätön tulonlähde. Niiden leskien asema, joilta köyhäinapu evättiin, usein oletetun alkoholin käytön tähden, olikin erityisen vaikea.

Alkoholia käyttävät lesket edustivat naisten keskuudessa kaikkein selvimmin nopeaa sosiaalista laskua. He joutuivat muuttamaan usein halvempiin ja huonomaineisempiin kaupunginosiin. Viinaan ja mahdollisesti myös moraalittomaan elämään langenneiden leskien kotitalot kuvattiin asiakirjoissa tarkkaan kuin vastapainoksi niiden kunniallisten leskien taistelulle, jotka elättivät perheensä sukankutomisella, pyykinpesulla ja köyhäinavustuksella:

”Hänen edesmennyt miehensä (teki itsemurhan, E.P.) oli taitava laatoittaja. Syvästi liikuttuneena leski kertoo joutuneensa luopumaan kodistaan ja panttaamaan koko omaisuutensa. Pari viikkoa sitten hän vuokrasi Kalliosta Toinen linja 1:stä pienen kaupan 15 markan kuukausivuokralla, jossa hän myy maitoa ja leipää. Terveystarkastaja on nyt julistanut kaupan terveydelle vaaralliseksi ja sulkenut sen.” (1904)

”Leski on viime syksystä lähtien omistanut kahvilan Vallila 3:ssa, elänyt kaikessa suhteessa kevytkenkäistä elämää ja käyttänyt suuressa määrin väkeviä. Lapsia hän pahoinpitelee, ja he joutuvat kärsimään puutetta kaikesta.” (1908)

Selvimpiä esimerkkejä juomisesta, joka aiheutti sosiaalisia ongelmia, löytyi kuitenkin miesten keskuudesta. Palkkatulojen ehtyessä, muun muassa työttömyyden aikana, ongelmajuomarit hankkivat rahaa juomiseen muilla keinoilla, kuten panttaamalla perheen omaisuutta. Panttaaminen oli tosin tänä aikana varsin yleinen tulonhankintamuoto väliaikaisessa rahapulassa. Perheenpään ongelmallinen juominen ei useinkaan katkaissut perheen avustuksensaantia, jos vaimo tai lapset eivät ratkenneet juomaan.

Yletöntä juomista vai raitista elämää Helsingissä

Ensimmäisen teollistumis- ja kaupungistumisvaiheen alkoholioloista Suomessa on saatavilla vähän empiirisiin aineistoihin perustuvaa tietoa. Sanomalehdissä ja raittiushenkisissä pamfleteissa viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa annettiin tilanteesta sellainen kuva, että väkijuomien käyttö oli erityisen runsasta kaupungeissa, varsinkin työväestön

keskuudessa. Tätä käsitystä eivät alkoholikysymystä tutkineet tiedemiehet pyrkineet tilastollisesti kumoamaan vaan pikemminkin vahvistamaan.

Helsingin alkoholioloja koskevissa kuvauksissa nämä asenteet nousivat selvästi esille. Åströmin käyttämien lähteiden mukaan ”Helsinki kuului luonnollisesti juoppoustilaston mukaan niihin kaupunkeihin, joissa juoppous eniten rehoitti”. Waris puolestaan keskittyi todistamaan, että juominen oli Helsingissä työväestön keskuudessa erityisen runsasta (1934, 75):

”Työläismaailmassa vallitsevaan yleiseen juomatapaan ja juovutusjuomien helppoon saantiin perustuva alkoholijuomien käyttö oli Pitkäsillan pohjoispuolella vuosisadan vaihteen tienoilla yletöntä ja ilmeisesti myöskin suhteellisesti suurempaa kuin muualla Helsingissä.”

Wariksen päätelmät Helsingin alkoholioloista perustuivat kolmenlaisiin aineistoihin: haastatteluihin, sanomalehtitietoihin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin. Vuosisadan vaihteen juomatapoja hän kuvaa haastateltaviensa suulla; he muistelevat elämänmenoa parin vuosikymmenen takaisessa Helsingissä ja toteavat juomisen olleen tällöin jatkuva riesa. Tätä käsitystä vahvistavat myös Wariksen siteeraamat sanomalehdet, joista erityisesti työväenlehdet arvostelivat ankarasti työväestön juomista.

Näiden varsin asenteellisten aineistojen lisäksi Waris käytti aineistonaan Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjoja vuosilta 1900 ja 1901. Niistä hän poimi juopumusrikoksista tuomittujen asunto-osoitteet ja tarkasteli näiden tietojen pohjalta alkoholijuomien käytön yleisyyttä eri osissa Helsinkiä. Hän tuli siihen tulokseen, että Pitkäsillan pohjoispuolen työläiskaupunginosissa juominen oli selvästi runsaampaa kuin muualla Helsingissä.

Yhdistyksen hyväntekeväisyyden järjestämiseksi keräämistä asiakirjoista vuosilta 1903 ja 1904 koottu aineisto antaa toisenlaisen kuvan alkoholijuomien käytöstä vuosisadan alun Helsingissä kuin aikakauden sanomalehtikommentit, raittiusliike tai aihetta käsitelleet tutkijat. Tutkimalla alkoholikysymystä tähän asti käyttämättömien ja tarkkaan paikannettujen historiallisten aineistojen valossa voidaan muodostaa uudenlainen kuva Helsingin alko-

holioloista kyseisenä aikana. Samalla voidaan asettaa kyseenalaiseksi ne laajalle levinneet stereotyyppiset käsitykset, joiden mukaan teollistumisen ja kaupungistumisen myötä alkoholin kulutus olisi Suomessa kehittynyt erityisen ongelmalliseksi.

Tämän aineiston tarkastelun pohjalta voidaan todeta, että köyhyys ja juoppous eivät kulkeneet käsi kädessä vuosisadan alun Helsingissä, eikä alkoholin kulutus kaupungin työläiskaupunginosissa ollut erityisen runsasta eivätkä juomatavat ylettömiä tutkittuna ajankohtana. Köyhäinapua hakeneet kotitaloudet olivat yleisimmin täysraittiita, ja ongelmajuomareiden osuus oli aineistosta hyvin pieni koko sinä ajanjaksona, jona kotitaloudet köyhäinapua hakivat. Täten kotitalouksien elämäntapaa leimasi ensisijaisesti raittius eikä alkoholijuomien kulutus.

Yhdistyksen asiakirjat antavat tietoja myös juomisen paikasta eli siitä, tapahtuiko juominen kotona vai kapakassa. Kapakkajuomisen merkitystä korostetaan puhuttaessa teollistumiskauden alkoholin käytöstä (Waris 1934, 64; Haapala 1986, 165). Helsingin tapauksessa tämä ei kuitenkaan pitäne paikkaansa ainakaan kaikkien kansanosien kohdalla. Vuosisadan vaihteen Helsingissä kaikki lailliset kapakat sijaitsivat keskustan paremmissa kortteleissa, ja niistäkin suuri osa oli ”herrasluokan” ravintoloita, kahviloita tai hotelleja (Åström 1959, 3—4). Täten kuva, jonka mukaan aineiston köyhäinapua hakeneiden juomisesta suurin osa ei tapahtunut kapakassa vaan kotipiirissä, tuntuu uskottavalta. Empiirinen aineisto tukee näin ajatusta siitä, että kapakassa juominen ei vuosisadan alun Helsingissä kuulunut niinkään työväestön vaan ensisijaisesti parempiosaisten yhteiskuntaluokkien juomatapoihin.

Juomisen paikka oli köyhäinapua hakeneiden tapauksessa yleisimmin kotipiiri. Kotona juominen oli periaatteessa yksityisyyden piiriin kuuluvaa. Vuosisadan vaihteen asuminen ei kuitenkaan tuntenut nykyisiä yksityisyyden rajoja (Waris 1932, 256—264). Kotona juominen kantautui ahtaissa asunnoissa nopeasti naapureiden tietoon. Paitsi juovuksissa esiintymistä kotosalla tai pihapiirissä naapurit tarkkailivat myös alkoholijuomien kotiin kantamista.

Alkoholijuomien käyttö ei vuosisadan alun Helsingissä tunnu tämän aineiston valossa ol-

leen vapaata ja yleistä, vaan varsin tiukkaan rajattua ja ympäristön tarkkailemaa. Paitsi hyväntekeväisyysyhdistyksen rouvat myös pihapiiri, naapuristo ja huoneenvuokraajat sekä oletettavasti poliisi muodostivat tiukan alkoholin käyttöä tarkkailevan ja kontrolloivan koneiston.

Suurin osa tietoja keränneistä yhdistyksen tarkastajista ja tietoja antaneista naapureista lienee ollut naisia. Täten Yhdistyksen hyväntekeväisyyden järjestämiseksi keräämät asiakirjat kertovat omaa tarinaansa myös vuosisadan alun raittiushenkisten naisten ristirekkestä väkijuomia vastaan (Sulkunen 1987, 158—162). Kiinnostavaa on havaita, että kaikkein kiivainta ja moralisoivinta kritiikkiä saivat osakseen alkoholia käyttävät yksinäiset ja leskeytynneet naiset, joiden alkoholin käyttö oli oikeastaan varsin harvinaista.

Kirjallisuus

Brun-Gulbrandsen, Sverre: Drinking habits in Norway. In: Skog, Ole-Jørgen & Waahlberg, Ragnar (eds.): Alcohol and drugs: The Norwegian experience. Oslo 1988

Haapala, Pertti: Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereelle 1820—1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Vammala 1986

Helenius, Matti: Alkoholikysymys. Helsinki 1902

Kantele, Juhon: Spritdryckernas inflytande på brottslig-

heten. Suomen Vankeinhoitomiesten Yhdistyksen Muistopanoja XV (1900), 68—91

Kantele, Juhon: Väkiuomain vaikutus rikollisuuteen Suomessa. Raittiuden Ystävien kirjasia, II sarja, N:o 10. Helsinki 1903

Magnusson, Lars: Drinking and the Verlag System 1820—1850: The significance of taverns and drink in Eskilstuna before industrialization. The Scandinavian Economic History Review, Vol. XXXIV, No. 1, 1986

Peltonen, Matti: Viinapäätä kolerakauhuun. Helsinki 1988

Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Jyväskylä 1986

Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa: Alapuro, Risto & Liikainen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Vaasa 1987

Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto: Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa: Alapuro, Risto & Liikainen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Vaasa 1987

Waris, Heikki: Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I. Helsinki 1932

Waris, Heikki: Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle II. Helsinki 1934

Voionmaa, Väinö: Yhteiskunnallinen alkoholikysymys. Porvoo 1925

Åström, Sven-Erik: Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa: Helsingin kaupungin historia, osa IV:2. Helsinki 1956

Åström, Sven-Erik: Kapakasta raittiuskahvilaan vanhassa Helsingissä. Alkoholipolitiikka 24(1959):4, 146—151.

English Summary

Eeva Pyörälä: Alkoholin kulutus ja köyhäinapu 1900-luvun alun Helsingissä (Alcohol consumption and poor relief in early 20th century Helsinki)

In early 20th century Finland alcohol consumption was extremely low, and attitudes towards it were strict. The temperance movement was strongest at that time, and the press featured a lively discussion on the harmful effects of alcohol and the misery caused by drinking, particularly among the working class. These attitudes were supported by research carried out on the subject at the time. Later research on the alcohol situation in Helsinki sought to show that alcohol problems were most widespread at the end of last century and at the beginning of this century. It was further maintained that excessive alcohol consumption, immoderate drinking habits and drunkenness were particularly prevalent in working class districts of the city, especially in the new

areas north of the Pitkäsilta bridge.

This study looks at the connection between poverty and alcohol consumption in early 20th century Helsinki in the light of documents collected by Finland's national federation of charity organizations. In general, those Helsinki inhabitants who applied for poor relief in 1903 and 1904 for the first time were relatively temperate. Temperate households accounted for two-thirds of the total applicants. Only one-third of the applicants used alcohol. The drinkers were classified in three categories: those who drank a little (14 % of households), those who drank a lot (14 %) and problem drinkers (not more than 6 %).

Apart from a few exceptions there were no significant differences in alcohol consumption between various parts of the city. Thus, in the light of this material it cannot be said that excessive alcohol consumption and immoderate drinking habits characterized working class life in early 20th century Helsinki.

Alkoholipolitiikka Vol. 53: 304—311, 1988